

FERRAN CODINA, NEUS COROMINA

**EL CEMENTIRI DE
SANT ESTEVE DE MARENYÀ
(LA TALLADA D'EMPORDÀ)**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2012
Volum 31 - ISSN 1130-8524

RESUM: L'excavació del cementiri de Marenyà, realitzada durant el 2009, permeté estudiar un seguit d'enterraments del segle XI posteriors a la construcció de l'església romànica. Alguns d'aquests enterraments eren efectuats en sepulcres de lloses de forma antropomorfa, i d'altres en fosses simples. La neteja del lloc també va permetre observar l'existència d'un absis d'una edificació anterior.

PARAULES CLAU: Marenyà, cementiri, sepulcres de lloses antropomorfs, estudi antropològic, segle XI

INTRODUCCIÓ

Darrere l'absis de l'església romànica de St. Esteve de Marenyà havien estat al descobert durant molts anys dues tombes de lloses al voltant de les quals afloraven restes òssies d'altres enterraments ja malmesos. Aquestes restes formaven part del cementiri de l'església, que de ben segur era molt més extens i que s'havia anat malmetent amb l'obertura del camí que voreja l'església pels costats nord i est i per les obres d'ampliació i remodelació de l'antiga rectoria. Fou amb la voluntat d'aturar la degradació irreversible i de documentar arqueològicament les restes que es conservaven d'aquest cementiri que l'Ajuntament de la Tallada d'Empordà demanà permís per realitzar una intervenció arqueològica que es dugué a terme entre els dies 8 i 21 de juny de 2009.

Aquestes tombes ja havien estat publicades amb anterioritat en forma de notícia dins els treballs de Badia i Homs sobre *L'arquitectura romànica de l'Empordà* (Badia 1977, 397) i dins l'enciclopèdia Catalunya Romànica (Bolòs 1989, 323). Tot i que només es tractava d'una breu descripció tipològica dels enterraments J. Bolòs datà aquestes tombes de llosa dins el segle XI.

Els treballs se centraren en l'excavació de la zona situada darrere de l'absis de l'església de Sant Esteve de Marenyà, en un espai que mesurava 18 m² aproximadament (fig. 1). En aquesta zona, s'hi documentaren set enterraments: dos sepulcres de caixa de lloses

Fig.1: Vista aèria de la plaça de l'església de Marenyà amb la senyalització de l'àrea excavada.

antropomorfs que pertanyien a individus adults, tres fosses simples excavades a la roca que pertanyien a enterraments infantils, una fossa antropomorfa que pertanyia a un individu adult i un enterrament fet amb caixa de fusta que també pertanyia a un adult. A més a més es documentaren quatre punts on hi havia restes òssies en connexió anatòmica que deurien formar part d'enterraments mal-mesos pel pas del temps i per les diferents reformes que ha sofert aquesta zona del poble.

MARENYÀ

El terme municipal de la Tallada d'Empordà, situat al nord de la comarca del Baix Empordà, el formen els pobles de la Tallada, Tor, Marenyà i Canet de la Tallada. El poble de Marenyà, situat a la banda nord-oest del municipi, es troba assentat sobre un turó d'uns 56 m d'alçada respecte al nivell del mar. A la part més alta d'aquest turó, s'hi localitza l'església parroquial del segle XI amb reformes posteriors (Badia, 1977 i 1989). Aquesta església romànica consta d'una sola nau coberta amb volta de canó i capçada amb un absis de mig cercle (fig. 1). A l'exterior l'absis està decorat amb arcuaci-

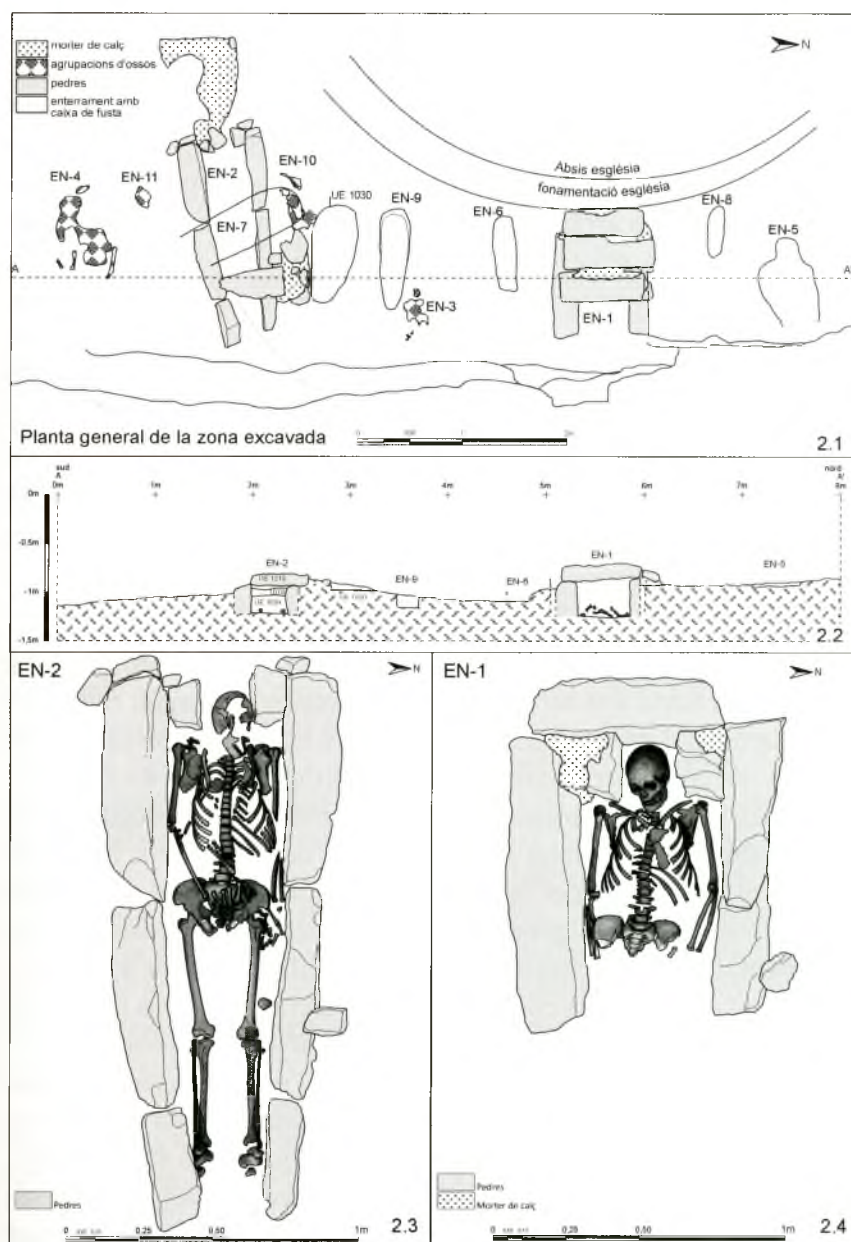

Fig.2: 2.1. Planta general de l'àrea excavada, 2.2. Secció nord sud de l'àrea excavada, 2.3. Planta de detall de l'enterrament EN-2, 2.4. Planta de detall de l'enterrament EN-1.

ons llombardes, en canvi la resta dels murs del temple són llisos. La decoració llombarda i el tipus de parament dels murs laterals i de la capçalera suggereixen que es tracta d'una construcció típica del segle XI (Badia, 1977 i 1989). La façana presenta un aparell fet amb grans carreus amb una porta de dos arcs de mig punt, adovellats i en gradació, amb llinda i timpà llis. L'arc extern està envoltat per una arquivolta amb doble motllura. Aquesta façana sembla que correspon a una reforma de final del segle XII o inicis del segle XIII. Sobre dels murs romànics en època moderna fou aixecada una obra de fortificació que dobla l'alçada de l'edifici original. A la zona de l'absis, s'hi conserva un conjunt de frescos romànics atribuïts al mestre d'Osormort. El tema més important és la lapidació de Sant Esteve. Entre d'altres, també hi apareix la crucifixió i la visita de les tres Maries al sant sepulcre. Aquestes pintures foren restaurades durant la dècada dels anys noranta del segle XX.

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Els primers treballs consistiren a fer una neteja d'herbes i terra solta que hi havia a la zona que es volia excavar. Tot seguit es procedí a identificar els diferents enterraments que es conservaven. En total es documentaren onze enterraments (fig. 2.1). Cal dir que l'estat de conservació d'aquestes restes era molt precari degut a què alguns afloraven i gairebé no tenien terra que els cobrís, i d'altres havien estat afectats per les obres d'obertura del camí de darrera de l'església (fig. 1). Algunes de les concentracions de restes òssies fragmentàries sense sepultura, que s'identificaren com a enterraments, en alguns casos corresponen a diferents individus i són fruit de la destrucció que ha sofert el cementiri al llarg del temps.

L'estrat superficial apareixia pràcticament en tota la zona excavada; en alguns punts, però, ja es veia la roca mare. Tenia una potència màxima de 10 cm. Estava format per terra marró fosca, flonja, barrejada amb restes vegetals, deixalles i pedres caigudes. En alguns punts cobria la roca mare; en d'altres, l'estrat sota superficial UE 1005 i els enterraments: 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10 i 11. Contenien pocs fragments ceràmics i aquests eren diversos quant a la seva cronologia. L'estrat sota superficial (UE 1005) apareixia a la meitat sud de

l'excavació. Era de textura argilosa, de color vermellós, granulat i fàcilment disgregable. Estava retallat pels enterraments 6 i 9 i per la fossa UE 1030. Tenia una potència màxima de 10 cm.

EN-1

Enterrament d'un home adult fet amb caixa de lloses antropomorfa orientat en sentit est-oest (fig. 2.4). Situat amb la capçalera adossada contra l'absis de l'església romànica del segle XI i entre els enterraments 6 i 8 (fig. 2.1). Aquest enterrament era incomplet ja que havia estat seccionat pel costat est amb motiu de l'obertura del camí de darrera de l'església.

La caixa de lloses era de forma antropomorfa, de planta trapezoïdal i secció rectangular amb el fons planer i els costats paral·lels. Les lloses eren fetes amb blocs de gres local de gra fi clavades longitudinalment. Algunes lloses estaven col·locades aprofitant el retall efectuat a la roca per encabir-hi l'enterrament i d'altres fal·cades amb pedres petites. La part conservada la formava una llosa lateral al costat sud, dues lloses que delimitaven el costat nord, una llosa que tancava la capçalera pel costat oest i dues pedres tosques que delimitaven l'espai del cap, que estaven lligades amb morter amb les lloses laterals i amb la que tancava la capçalera. Les mesures externes d'aquesta cista eren de: 120 cm de llargada, 81 cm d'amplada a l'extrem més curt conservat i 90 cm d'amplada a la capçalera. Les mesures internes eren: 100 cm de llargada, 47 cm d'amplada a l'extrem més curt conservat, 57 cm d'amplada a la zona de la capçalera. L'espai del cap mesurava 22 cm d'amplada i 21 cm de llargada. Tenia una fondària màxima de 40 cm. La terra que reomplia tota la sepultura i cobria l'esquelet era de color marró clar, fina, estèril i compacta.

La rasa o fossa excavada a la roca per encaixar-hi la caixa de lloses mesurava 124 cm de llargada conservada i 98 cm d'amplada total. Sembla que tindria una planta rectangular.

La coberta d'aquest enterrament estava formada per lloses planes de gres local idèntiques a les lloses que delimitaven l'enterrament. De la coberta es conservaven tres lloses, aquestes estaven lligades amb morter de calç i pedres. Aquesta argamassa també

feia la funció de tapar els espais que quedaven oberts entre les diferents lloses. Per sobre de la llosa de coberta situada més a l'oest hi havia rierencs lligats amb morter. Aquestes pedres s'adossaven contra la filada inferior de la banqueta de fonamentació de l'absis de l'església. El tipus de morter de calç que les lligava és idèntic al que s'utilitzà per lligar les lloses de la coberta d'aquest enterrament. És un element clau per a confirmar que la tomba és d'un moment posterior a la construcció de l'església.

L'esquelet estava col·locat en decúbit supí. Es conservava del cap fins a la pelvis. La part conservada mesurava 80 cm de llarg. L'esquena tenia una amplada de 43 cm i la pelvis de 33 cm. Els ossos recuperats es conservaven en bon estat. El sexe masculí de les restes el determinen, bàsicament, els indicadors del crani (mentó, angle branca mandibular, glàbula i la protuberància occipital exterior marcades). També trobem signes de robustesa als hùmers, sobretot al dret on la torsió de l'húmer fa pensar en una possible fractura. Tot i conservar un fragment del coxal no ens determina el sexe ja que només podem apreciar una part que en principi sembla tenir la cresta ilíaca, però està molt malmesa. L'edat adulta de l'individu es fa difícil de concretar, segurament ronda els 40 anys, segons el que revela la mandíbula, amb un desgast agreujat per problemes de mala oclusió. En aquesta mandíbula trobem a més diferents patologies, com ara l'aparició de carrall generalitzat que podia haver afectat seriosament les genives, i la pèrdua de la primera premolar dreta que va comportar un abscess que ha foradat el cos mandibular. A part d'aquestes patologies trobem l'L5 una mica aixafada i s'ha produït la creació d'osteòfits al cos vertebral, de la mateixa manera que algunes de les vèrtebres toràciques presenten excrescències al cos però no a les facetes auriculars.

EN- 2

Enterrament d'un home adult jove fet amb caixa de lloses antropomorfa orientat en sentit est oest (fig. 2.3). Situat a 2,32 m al sud de l'enterrament 1, prop de la cara sud de l'absis, entre la fossa UE 1030 i l'EN-11 (fig. 2.1). L'enterrament era incomplet ja que havia estat seccionat pels peus amb l'obertura del camí de darrera de l'es-

glésia. La coberta de lloses d'aquest enterrament estava malmesa per la superposició de l'enterrament EN-7 fet amb caixa de fusta.

La caixa de lloses era de forma antropomorfa de planta trapezoïdal i secció rectangular amb el fons planer i els costats paral·lels. Les lloses eren fetes amb blocs de gres local de gra fi i estaven clavades longitudinalment dins un retall efectuat a la roca mare. Es conservava pràcticament sencera, només mancava la llosa dels peus. La part conservada estava formada per tres lloses laterals per a cada costat i dues pedres tosques més baixes que delimitaven l'espai del cap. Les mesures externes eren de: 47 cm a la zona dels peus i 83 cm d'amplada a la capçalera, i les mesures internes eren de: 197 cm de llargada, 25 cm d'amplada a la zona dels peus, 46 cm d'amplada a la capçalera, i 20 cm de l'espai del cap. La fondària màxima de la cista era de 48 cm. La coberta d'aquesta cista estava pràcticament destruïda i només se'n conservava una llosa que era de gres local de gra fi.

L'esquelet estava dipositat en decúbit supí amb els braços estirats i la mà dreta sobre la pelvis. Es conservava pràcticament sencer, només faltaven els peus i l'esplancnocrani. La part conservada de l'esquelet mesurava: 179 cm de llargada, 41 cm d'amplada de l'espatlla i 35 cm d'amplada de la pelvis. És bastant robust i a més presenta una estatura important que s'estima en un 179 cm segons paràmetres de medicació del fèmur i tibia (Pearson). Aquests factors, sumats a altres indicadors com ara glàbula, mastoides i protuberància occipital externa desenvolupades i sobretot la pelvis, fan bastant segura la determinació del sexe masculí. Pel que fa l'edat podríem dir que es tracta d'un adult jove, ja que l'esquelet no presenta gairebé desgast i ja no hi ha rastre de línies metafisàries. La mandíbula té totes les peces dentàries erupcionades excepte la tercera molar esquerra, que no ha sortit, a diferència de la dreta, que a més té un lleuger desgast, igual que la resta de dents, que a més presenten un incipient carrall (no podem comparar amb el maxil·lar perquè no s'ha conservat). Tot i aquest bon estat de l'esquelet el sacre té alguna anomalia a la part que s'articula amb L5, on els platerets han desenvolupat una lleugera exostosi i a més s'ha produït una sinostosi sacrococcígia. Com a pseudopatologia podríem dir que només a l'húmer esquerre trobem foradada la fossa

olecarniana. Per acabar, al primer metacarp de la mà esquerra, s'hi pot observar una petita excrescència òssia a l'epífisi distal.

Al fons de la tomba i sota els ossos de la pelvis, es recolliren dos fragments de ferro. Un correspon a una sivella de cinturó que mesura 4,6 cm d'amplada i 2,9 cm de llargada. I l'altre fragment podria correspondre a la peça de ferro que subjectava la sivella a l'extrem del cinturó de cuir. Aquesta part la formen dues plaques de ferro unides per una xarnera. Mesura 3,6 cm de llargada, 3,6 cm d'amplada i 1,2 cm de gruixària.

EN-3

Agrupació d'ossos localitzada entre els enterraments 6 i 9, als peus de l'absis de l'església (fig. 2.1). Estaven dipositats directament sobre la roca mare sense cap mena de preparació aparent. Aquesta agrupació només es conservava de manera parcial a la part superior d'un esquelet i mesurava 53 cm de longitud i 25 cm d'amplada. Només se'n conserven algunes costelles, vèrtebres fragmentades, l'epífisi proximal d'un dels fèmurs, la branca esquerra de la mandíbula, algunes falanges i tres peces dentals (P2, M1, M2 inferiors esquerres). L'edat de l'individu podria ser de 17/25 anys segons el desgast dental i no hi ha línies metafisàries a cap dels fragments trobats. No tenim cap element per determinar el sexe de l'individu.

EN-4

Agrupació d'ossos, de quatre individus diferenciats, situada a l'extrem sud de la zona excavada, molt proper a l'EN-11 (fig. 2.1). Alguns dels ossos ja estaven al descobert abans de començar a excavar. La dispersió dels ossos mesurava 67 cm de longitud (est-oest). Individu 4.1: es tracta d'un individu infantil d'uns tres anys aproximadament (es conserven fragments de mandíbula i de maxil·lar que permeten veure el grau de desenvolupament dental i també parts del crani). De l'esquelet es conserva fragmentat el tors superior i les extremitats superiors. Individu 4.2: inhumació molt fragmentada de la qual només podem estimar que es tracta d'un enterrament perinatal. Individu 4.3: conserva bàsicament el tòrax (però no les extremitats superiors ni inferiors) i una part de les

restes es troben deteriorades per la seva exposició al sol. Es podria tractar d'un individu adult jove, de sexe indeterminat, no gaire robust. Tot i no tenir un desgast ossi general hi ha algunes vèrtebres dorsals que comencen a tenir petites excrescències a les vores del cos de la vèrtebra. Individu 4.4: aquest individu només conserva dues vèrtebres lumbars i una part de les extremitats inferiors molt fragmentades. Pel grau de desgast ossi i patològic és possible que es tracti d'un individu madur. És molt robust i apuntaria a trets masculins, però no hi ha prou elements per determinar-ho. Tot i estar molt fragmentades, les restes d'aquest individu presenten evidències d'osteoartritis.

EN-5

Enterrament d'home adult situat a l'extrem nord de l'àrea excavada (fig. 2.1). Es tracta d'una fossa antropomorfa, orientada en sentit est-oest, de la qual només es conservava la meitat oest, la resta havia estat malmesa amb la construcció del camí que voreja l'església. Es veia a simple vista ja que l'estrat superficial no la cobria. Aquesta fossa mesurava 50 cm d'amplada de la zona de les espatlles, 81 cm de llargada conservada, 44 cm d'amplada curta conservada i 5 cm de fondària màxima. Aquest fet ens indicaria que amb seguretat aquesta fossa hauria estat excavada en part a la terra que cobria la roca mare, que amb el pas del temps ha anat desapareixent. La terra que cobria l'interior de la fossa era de color marró clar, fina i no gaire compacta.

Les restes d'aquest enterrament es componen bàsicament d'un fragment de mandíbula (mentó), set peces dentàries soltes, part de la cintura toràcica i una epífisi proximal d'húmer. L'individu no és gaire robust, tot i que el mentó apunta a trets masculins. L'esquelet no té un desgast molt acusat ni tampoc les peces dentàries, i per tant és un adult. L'única patologia que es pot apreciar són dues càries importants, que és probable que haguessin provocat una infecció, ja que el forat és profund i no només ha afectat l'esmalt.

EN-6

Enterrament infantil fet en fossa simple excavada a la roca mare, orientat en sentit est-oest, situat als peus de l'absis de l'església i al sud de l'EN-1 (fig. 2.1). La fossa mesurava 65 cm de llargada, 22 cm d'amplada màxima i tenia una fondària màxima de 15 cm. La terra que colgava la fossa i l'esquelet era de color marró clar, molt fina i no gaire compactada. L'esquelet estava pràcticament sencer dipositat en decúbit supí i mesurava 56 cm de longitud. Tot i que li falten les extremitats inferiors, la resta de l'esquelet es conserva bastant bé, cosa que facilita la determinació de l'edat. Es tracta d'un enterrament d'un nen d'uns 18 mesos segons la dentició però no tenim cap element per determinar-ne el sexe.

EN-7

Enterrament d'un home adult madur fet en caixa de fusta, orientat amb el cap al nord i els peus al sud, col·locat sobre de l'enterrament 2 (fig. 2.1). La caixa de fusta es delimitava per una línia de terra de color marró fosc i per 17 claus de ferro *in situ* que resseguien el limit de la caixa. La part conservada del taüt mesurava 40 cm d'amplada i 110 cm de llargada. La terra que cobria l'interior del taüt era flonja i de color marró fosc. L'esquelet estava col·locat en decúbit supí i la part conservada mesurava 114 cm de llargada. Es conserva bona part de l'individu excepte les extremitats inferiors, de les quals no queda res i del crani, del qual només s'ha conservat la base. A causa de l'aixovar que acompanyava a l'esquelet una part de les vèrtebres han quedat tacades d'una pàtina fosca. No podem determinar el sexe amb seguretat, tot i que apunta a trets masculins: es conserven les mastoides del crani, que estan força desenvolupades i una protuberància occipital (interna i externa) marcada, signe de robustesa, de la mateixa manera que el húmer són robusts i presenten una forta torsió. L'edat adulta (madur) de l'individu la deduïm pel desgast ossi en general i també pel desenvolupament de patologies a la columna vertebral i a les articulacions. Aquestes patologies són: desgast acusat a les articulacions d'ulna i radi i també a la cavitat glenoïdal, sobretot a l'esquerra, on es comença a formar una cresta ebúrnica. A la columna trobem excrescències

òssies a l'L3 i L4, i també a la C4, C5 i C6, on la C5 ha patit un petit aixafament i a conseqüència d'això els platerets o facetes auriculars estan molt desformades de les vèrtebres adjacents. També trobem el quart metacarp dret que presenta signes d'osteoartritis a l'epífisi distal. El crani, en quedar seccionat, s'hi pot observar l'interior dels temporals i del conducte auditiu intern, on s'aprecia clarament una gran diferència entre el dret i l'esquerre, que és molt més gruixut.

Entre els ossos, al llarg del cos aparegueren 10 anellets de bronze. Aquests mesuren 0,8 cm de diàmetre i 0,25 cm de gruix. Pensem que es tracta de peces que servien per a reforçar ullets practicats a la vora del sudari que permetrien cosir-lo amb un cordó. Amb aquest anellets també aparegueren dos fils de bronze amb forma d'arc i un extrem arrodonit la funció dels quals no hem pogut determinar. Sobre del pit del difunt hi havia una medalla de bronze, de forma ovalada i dedicada a Sant Josep que mesura 1,9 cm d'amplada, 2,3 cm de llargada i 0,1 cm de gruix. A l'anvers hi ha la figura del sant amb l'infant als braços i una llegenda amb una oració en castellà: "*O glorioso San José esposo de María protegednos.*" Al revers hi ha el símbol papal amb les claus i la tiara envoltades per la llegenda amb l'oració: "*Protege la Iglesia y su --- visible.*" Amb aquest enterrament també es recuperaren 28 claus sencers de la caixa de fusta i 15 fragments de claus més. Aquests estaven situats marcant els límits de la caixa. Mesuren 4,6 cm de llargada total i tenen un gruix de 0,4 cm. La secció és quadrada, i tenen una cabota a la part superior.

EN-8

Enterrament perinatal molt mal conservat fet en fossa simple, orientat en sentit est-oest, situat entre els enterraments 5 i 2 (fig. 2.1). La fossa mesurava 48 cm de llargada, i entre 16 i 18 cm d'amplada. Tenia una fondària de 6 cm. La terra que cobria la tomba era de color marró clar, de textura fina i poc compacta.

EN-9

Enterrament infantil fet en fossa simple, orientat en sentit est-oest, situat entre l'enterrament 6 i la fossa UE 1030 (fig. 2.1). La

fossa mesurava 96 cm de llargada i entre 10 i 28 cm d'amplada. Tenia una fondària màxima de 22 cm. La terra que colgava l'interior de la fossa era de color marró clar, de textura fina i poc compacta. L'esquelet, col·locat en decúbit supí, estava bastant ben conservat ja que només falten els peus. Mesurava 82 cm de longitud, 19 cm d'amplada de l'esquena i 17 cm d'amplada de la pelvis. No es pot determinar el sexe de l'individu. L'edat, situada entre dos anys i mig i tres, es pot determinar aproximadament gràcies a les mesures antropomètriques i al grau d'erupció dentària.

EN-10

Agrupació d'ossos situada per sota del capçal de l'EN-7 que contenia tres individus (fig. 2.1). La dispersió dels ossos mesurava 54 cm de llargada i 24 cm d'amplada. Individu 10.1: enterrament perinatal que només conserva part de les extremitats superiors i fragments de costelles. Individu 10.2: en aquest cas ens trobem davant un enterrament d'un individu juvenil subadult, tot i que tenim pocs elements per aproximar-nos més a l'edat concreta. S'ha conservat un fragment del coxal que apunta trets masculins malgrat no tenir un desenvolupament complet. Individu 10.3: les restes conservades d'aquest enterrament corresponen a la cintura pèlvica i a la cintura toràcica i això ens permet determinar amb seguretat el sexe masculí. L'altra informació que ens proporciona aquest esquelet fragmentat és que l'edat de l'individu rondava els 25 anys (segons el desgast de la sínfisi púbica) tot i que la resta dels ossos tenen un desgast evident sobretot a la zona de la columna vertebral. D'aquesta zona es veuen especialment afectades la tercera i quarta vèrtebra cervicals que es troben gairebé a punt de fusionar-se. També trobem osteòfits en algunes articulacions i cossos de vèrtebres dorsals.

EN-11

Agrupació d'ossos situada entre els enterraments 4 i 2 que contenia un sol individu adult (fig. 2.1). La dispersió dels ossos mesurava 14 cm de llargada i 14 cm d'amplada. Es tracta d'un enterrament bastant fragmentat del qual només ens ha quedat part de la cintura toràcica i una peça dentària (incisiva superior esquerra), que

	Estat	Sexe	Patologies
EN-1	Adult	Possible home	Mandíbula, vètebres
EN-2	Adult jove	Home	Sacre, vètebres, 1r metacarp
EN-3	Juvenil-Subadult	Indeterminat	No
EN-4.1	Infantil	Indeterminat	No
EN-4.2	Perinatal	Indeterminat	No
EN-4.3	Adult jove	Indeterminat	Vètebres
EN-4.4	Adult madur	Possible home	Extremitats inf, zona lumbar
EN-5	Adult	Possible home	Càries
EN-6	Infantil	Indeterminat	No
EN-7	Adult madur	Possible home	Articulacions, vètebres, metacarps
EN-8	Perinatal	Indeterminat	No
EN-9	Infantil	Indeterminat	No
EN-10.1	Perinatal	Indeterminat	No
EN-10.2	Juvenil-Subadult	Possible home	No
EN-10.3	Adult	Home	Vètebres
EN-11	Adult	Indeterminat	Falanges

Fig.3: Quadre resum de l'edat, sexe i patologies dels individus exhumats durant l'excavació.

té un desgast important que ha comportat la pèrdua de bona part de l'esmail. Tot i així ni les vètebres que s'han conservat tenen un nivell de desgast alt, i ni la cavitat glenoïdal de l'escàpula en presenta símptomes. No podem determinar el sexe tot i que a priori no sembla un individu gaire robust.

LA FOSSA UE 1030

Entre l'enterrament EN-2 i l'enterrament EN-9 es posà al descobert una fossa UE 1030 excavada al subsòl (fig. 2.1). Aquesta estava orientada en sentit est oest i mesurava 90 cm de llargada, 47 cm d'amplada màxima, 30 cm d'amplada mínima i 18 cm de fondària màxima. El seu interior estava reomplert per una terra de color marró clar amb terra molt fina idèntica a la dels enterraments 5, 6, 8 i 9. Formalment era idèntica a les fosses dels enterraments EN-9 i EN-6. A l'interior no s'hi va trobar cap resta humana, tot i així no descartem que es tractés d'una fossa per a contenir-hi un enterrament que probablement mai no s'arribà a efectuar.

Fig.4: Vista general de l'àrea excavada amb la localització dels enterraments 1,2,5,6,8,9 i de la fossa UE 1030.

CONCLUSIONS I CRONOLOGIA

El mal estat de conservació del cementiri i la fragmentació de les restes arqueològiques no permet extreure massa conclusions. En total s'han recuperat restes humanes de 16 individus diferents (fig. 3) i s'han pogut identificar fins a set enterraments. Un cop analitzades les dades recollides podem observar diferents tipus d'enterrament que aparentment estan relacionats amb l'edat del difunt. Els enterraments 6, 8 i 9 que corresponen a un perinatal i a dos infants, estaven enterrats dins fosses simples excavades a la roca. L'enterrament 5 que pertanyia a un adult estava dipositat dins una fossa antropomorfa i els enterraments 1 i 2, que pertanyien a dos individus adults, estaven enterrats dins una caixa de lloses de forma antropomorfa. Aquests enterraments (1, 2, 5, 6, 8 i 9) (fig. 4) són els únics que podem datar amb una cronologia relativa. El fet de que no estiguessin afectats per la construcció de l'església i que un d'ells, l'EN-1, s'adossés contra la banquetta de fonamentació d'aquesta, mostra com aquests enterraments són posteriors a la construcció del temple, que com hem vist més amunt es data estilísticament en

Fig.5: Detall de la cara nord de l'absis amb la senyalització de la fase anterior a l'església del segle XI.

el segle XI. Per la tipologia dels enterraments ens sembla bastant versemblant datar-los dins d'aquesta mateixa centúria.

El material ceràmic recuperat entre els estrats superficial i sota superficial és molt pobre i barrejat on hi trobem fragments molt rodats de ceràmica ibèrica, un fragment d'*opus signinum*, ceràmica grisa medieval, ceràmica vidrada, reflexes metàl·lics i blau català modern. Aquesta diversitat cronològica del material ceràmic no ens aporta cap mena d'informació rellevant, simplement és el reflex d'una zona que ha estat alterada diverses vegades al llarg del temps.

La resta d'enterraments i agrupacions òssies (3, 4, 10 i 11) són impossibles de datar degut a l'exigüitat de les restes i a la manca d'aixovar. Pel que fa a l'enterrament núm. 7, la seva situació (sobre l'enterrament EN-2), la seva tipologia (enterrament en caixa de fusta) i la medalla que va aparèixer sobre el pit del difunt, ens permeten situar-lo en època moderna tot i que no podem donar una datació més precisa.

Finalment voldríem esmentar la documentació d'un absis anterior a l'església del segle XI. A la cara nord de l'absis es pot observar

com la fonamentació d'aquest, feta amb blocs de basalts, calcàries, gresos i conglomerats, tots irregulars i sense treballar (fig. 4), descansa sobre dues filades de carreus de conglomerats locals ben tallats i treballats els quals s'assenten sobre una altra banquetta de fonamentació també feta amb carreus de conglomerat (fig. 5). El diàmetre d'aquest absis és diferent la qual cosa fa que pel costat de llevant i de migdia quedi amagat sota de l'absis més modern. Per manca de temps no es va intervenir en aquest punt per la qual cosa no podem aportar una cronologia per aquesta estructura. Tot i així, la simple anàlisi visual del lloc ens permet confirmar que hi havia hagut un edifici més antic, anterior a l'església del segle XI.

BIBLIOGRAFIA

- BADIA, J., 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà I*. Girona, 397-399.
- BADIA, J., 1989, *Sant Esteve de Marenyà*, *Catalunya Romànica VIII*. Barcelona, 319-322.
- BOLÓS, J., 1989, *Necròpoli de Marenyà*, *Catalunya Romànica VIII*. Barcelona, 322-324.
- MALGOSA, A. i ISIDRO, A., 2003, *Paleopatologia. La enfermedad no escrita*. Barcelona: Ed. Masson.
- RIU, M., 1982, "Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya", *Actamediaevalia*, Annex I. Universitat de Barcelona, 28-51.
- RIU, M. i BOLÓS, J. 1982, "Observacions metodològiques, esquemes i fitxes de treball per a l'estudi de les sepultures", *Actamediaevalia*, Annex I. Universitat de Barcelona, 11-27.